

ҮЙ-БҮЛӨДӨГҮ ЗОМБУЛУК МЕНЕН ИНСАНДЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫК ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮНҮН БАЙЛАНЫШЫ

Взаимосвязь между семейным насилием и психологическими особенностями личности

The relationship between domestic violence and psychological personality traits

***Аннотация.** Макалада үй-бүлөлүк психотравмалык кырдаалдын психологиялык себептеринин жана кесепеттеринин өзгөчөлүктөрү каралат. Атап айтканда, зомбулуктун жаралуусун шарттоочу негизги факторлор бөлүнүп көрсөтүлгөн. Алар үч топко бөлүнүп каралган: эркектин инсандык өзгөчөлүктөрүнөн жана анын жашоо тарыхынан келип чыккан себептер, аялдын жашоосунун тарыхына, анын инсандык өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу себептер жана үй-бүлөлүк мамилелердин өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу себептер иликтенген. Изилдөө жүргүзүүнүн мындай өңүтү зомбулук психологиясынын феноменин түшүнүү мүмкүнчүлүгүн кеңейтип, үй-бүлөлүк чыр-чатактын катышуучуларынын жүрүм-турум стратегияларын жана аны алдын алуунун өзгөчөлүктөрүн тереңирээк аныктоого өбөлгө түзөт.*

***Аннотация.** В данной статье рассмотрена специфика психологических причин и последствий психотравмирующей семейной ситуации. Выделены основные факторы, способствующие насильственному поведению. Они разделены на три группы: причины, вызванные особенностями личности мужчины и историей его жизни; причины, вызванные историей жизни женщины и ее личностными особенностями и причины, обусловленные особенностями супружеских отношений. Такой подход расширяет представления о феномене психологии насилия и способствует более глубокому определению стратегий поведения участников семейного конфликта и особенности ее профилактики.*

***Abstract.** The specificity of psychological causes and consequences of a traumatic family situation is considered in the work. The main factors contributing to violent behavior are highlighted. They are divided into three groups: reasons caused by the characteristics of a man's personality and the history of his life; reasons due to the history of a woman's life and her personality traits and reasons due to the peculiarities of marital relations. This approach broadens the understanding of the phenomenon of the psychology of violence and contributes to a deeper definition of the behavior strategies of the participants in family conflict and the peculiarities of its prevention.*

***Урунттуу сөздөр:** Дисфункционалык мамилелер, психосоматикалык симптомдор, өзүн-өзү аңдоо, өзүн-өзү сыйлоо, мамилелердин катаалдыгы, экинчилик активдешүү, зомбулуктун инстинктивдик негизи, виктимблейминг.*

***Ключевые слова:** дисфункциональные отношения, психосоматические симптомы, самосознание, самооценка, ригидность отношений, вторичная активизация, инстинктивные основания насилия, виктимблейминг.*

***Keywords:** dysfunctional relationships, psychosomatic symptoms, self-esteem, relationship rigidity, secondary activation, viktimbleyming.*

Үй-бүлөдөгү зомбулук аялдын өмүрүнө, саламаттыгына коркунуч жаратып, анын адамдык ар-намысына шек келтирүү менен, укук бузуунун кеңири жайылган түрүнө айланып бараткандыгы талаш жаратпайт. Укук коргоо органдарынын берген статистикалык маалыматтарына жана сөз болуп жаткан багыттагы изилдөөлөргө таянсак, азыркы учурда денеге залака келтирүү, токмоктоо жана кемсинтүү, никеге мажбурлоо өңдүү кылмыштардын басымдуу көпчүлүгүнүн үй-бүлө ичинде болуп жатышы коомдун криминализациялануу тенденциясынын

күч алып баратышынан кабар берет. Андыктан үй-бүлөдөгү зомбулуктун өсүүсү жалпы эле коомдогу коопсуздуктун пайдубалынын бузулушуна алып барат.

Соңку жылдарда жүргүзүлгөн изилдөөлөрдө үй-бүлөдөгү зомбулукка байланышкан кырдаал бир катар төмөндөгүдөй факторлор аркылуу аныктала тургандыгы белгиленген:

1. Зомбулуктун мүнөзү жана тиби (физикалык, сексуалдык, психологиялык же булардын аралаш келиши).
2. Психофизиологиялык өзгөчөлүктөр менен социалдык мамилелердин таасиринен улам калыптанган инсандык өзгөчөлүктөр. Алардын ичинен үй-бүлөдөгү мамилелердин мүнөзүнө бөтөнчө маани берилет.
3. Зомбулукка кабылган инсандын ички позициясы (активдүүлүгү-пассивдүүлүгү).
4. Социомаданий өзгөчөлүктөр жана үй-бүлөдөгү зомбулукка болгон мамиледеги стереотиптер.

Физикалык зомбулуктун жаралуу себептерин шартуу түрдө үч топко бөлүп кароого болот:

1. эркектин инсандык өзгөчөлүктөрүнө жана анын өмүр таржымалына байланыштуу себептер;
2. аялдын инсандык өзгөчөлүктөрүнө жана анын өмүр таржымалына байланыштуу себептер;
3. жубайлардын ортосундагы мамилелер аркылуу шартталган себептер.

Саналып өткөн бул себептердин ар бири үй-бүлө ичиндеги зомбулуктун жаралуусунун башкы факторуна айлануусу ыктымал. Жогоруда аталып өткөн үч себептин ар биринин кыргыз үй-бүлөсүндө зомбулуктун пайда болуусун шартташына байланыштуу жагдайларга токтолобуз:

1. Эркектин инсандык өзгөчөлүктөрүнө жана анын өмүр таржымалына байланыштуу келип чыккан себептер. Кризистик борборлордон алынган статистикалык маалыматтардын анализи көрсөткөндөй, эркектин инсандык өзгөчөлүктөрүнө жана анын өмүр таржымалына байланыштуу келип чыккан типтүү себептердин катарына төмөндөгү жагдайларды киргизүүгө болот:

- үй-бүлөдө атасы апасына кол көтөргөн жагдайларга негизделген сценарий;
- эркек киши бала чагында атасы же энеси тарабынан сабалгандыгы;
- үй-бүлөдө эркек менен аялдын ордуна карата салттуу көз караштын болуусу (эркек үй-бүлөнүн башкарган абсолюттуу лидер);
- аялда курмандыктын ролунда болуу каалоосу бар экендигине жана анда мамилени үзүүнүн реалдуу мүмкүнчүлүктөрү жок экендигине эркектин ишенүүсү;
- эркектин өзүнүн үстөмдүк абалын жоготуп алууга байланышкан тынчсыздануусунун деңгээлинин жогорулуугу;
- алкаголдук ичимдиктерди такай ичүү;
- өзүн-өзү аңдоо менен контролдоо жөндөмүнүн деңгээлинин төмөндүгү;
- кылган ишине жоопкерчиликти алуу жөндөмүнүн жоктугу;
- экономикалык жана турмуш-тиричилик шарттардан улам келип чыккан стресстин деңгээлинин жогорулуугу;
- башка адамга залал келтирүүгө болгон каалоонун ачык байкалышы;
- психопатия ж.б.

Ошого карабастан зомбулук деп эмнени эсептөө керектиги туурасында орток илимий көз караштын, аны так аныктап көрсөткөн критерийлердин катары жок экендигин да белгилөө зарыл.

Сөз болуп жаткан маселеге атайын арналган изилдөөлөрдү анализдөө аркылуу [1,2,6] зомбулукка жөндөмдүү эркектин жалпыланган социалдык портретин аныктоо аракети көрүлдү. Төмөндө аны мүнөздөгөн төмөндөгүдөй өзгөчөлүктөрдү бөлүп көрсөтүүгө болот: билим деңгээлинин төмөндүгү; энесинин салкын, үстөмдүк мамилеси; эркектин бала чагында камкордук, психологиялык коопсуздук эмне экендигин билбей өсүшүнөн улам, анын өз атасы менен болгон психологиялык оң мамиле-катыштын, байланыштын жоктугу; күнөөсүз экендигине карабай балага карата жазанын колдонулушу; сексуалдык каалоонун деңгээлинин жогорулуугу жана аны контролдоо мүмкүнчүлүгүнүн деңгээлинин төмөндүгү.

Эркектердин зомбулуктун ар кандай түрлөрүнө баруусун шарттаган төмөндөгүдөй бир катар себептерди белгилөөгө болот:

- эркектин “эркектик маңыз-макамына” коркунуч жаралуусунан, ал эми баласы менен аялынын анын аброюнан шектенүүсүнөн коркуусу;
- бала чагында психикасынын жабырланышы: энесинин же үй-бүлөнүн башка мүчөлөрүнүн сабалышын көрүүсү, өзүнүн зомбулукка кабылышы;
- баңги заттарды жана алкаголдук ичимдиктерди колдонушу;

- жергиликтүү салттардын жана тарбиянын таасиринен улам, эркектердин аял кишини өз каалоолорун канааттандыруучу объект катары эсептөө менен, аны өздөрү менен тең укуктуу инсан катары кабыл албоосу;
- аялдын укуктары менен эркиндиктерине карата салттуу көз карштарды тутунуусу ж.б.

Изилдөөчүлөрдүн басымдуу көпчүлүгү эркектер тарабынан аялдарга карата жасалган зомбулукту жыныстар ортосундагы теңсиздиктин, эркектердин үй-бүлөдө өз бийлиги менен көзөмөлүн жүргүзүү зарылдыгына ашкере ишенүүсүнүн натыйжасы катары түшүндүрүшөт.

Мындай көз караштан алып караганда, эркектер тарабынан жасалган зомбулукту стресстин, патологиянын, алкогольдук ичимдиктердин же индивиддин дисфункциялык мамилесинин кесепети катары эмес, тескерисинче, өздөштүрүлгөн жана атайын жасалган аракет, жүрүм-турумдун формасы катары кароого болот.

Зомбулук кылгандардын типтүү инсандык өзгөчөлүктөрү катары тез эле ачууга алдырууну, көңүл туйгусунун тез өзгөрүп туруусу эсептелип жүрөт. Эмоциялык жарылуу жана көңүлдүн тез эле өзгөрүп туруусу өңдүү эле мындай адамдарда гиперсезимталдуулук өңдүү өзгөчөлүктөр да болуусу мүмкүн. Эркек кишиде ушул өңдүү өзгөчөлүктөрдүн бир нечесинин (үч же андан көп) айкаша келүүсү анын физикалык зомбулукка барышы мүмкүн экендигинен жана бир ирет жасалган зомбулук аракетинин кайра кайталануу мүмкүнчүлүгү бар экендигинен кабар берет.

2. Аялдын инсандык өзгөчөлүктөрүнө жана анын өмүр таржымалына байланыштуу келип чыккан себептер. Үй-бүлөдөгү зомбулукка кабылган аялда депрессиянын жана тынчсыздануунун деңгээли жогору болуп, мындай психологиялык абалдар бир канча өңүттөрдөн каралат:

- а) өзүн-өзү контролдоо талабынын жогорулуугу;
- б) жаралуусу мүмкүн болгон коркунучка өзгөчө реакция кылышы;
- в) инсандар ортосундагы өз ара бейтарап жана оң мүнөздөгү стимулдарды коркунуч катары бурмалоо менен чечмелөө.

Үй-бүлөдөгү аялдар кабылган зомбулуктун гендердик өзгөчөлүктөрүнө эмпирикалык өңүттөн жүргүзүлгөн изилдөөлөрдө үй-бүлөдөгү зомбулук гендердик мүнөзгө ээ экендиги бир ооздон белгиленип, зомбулук аракетинин: физикалык, сексуалдык, психологиялык жана экономикалык өңдүү төрт негизги түрү бөлүнүп көрсөтүлөт.

Аялдар зомбулуктун кандай гана түрүнө (физикалык, сексуалдык, психологиялык жана экономикалык) кабылбасын, алардын психикалык саламаттыгы кескин начарлап, депрессияга кабылышат. Ал эми шаарда жашаган, социомаданий жана билим деңгээли жогору аялдар арасында антидепрессанттар менен транквилизаторлорду пайдалануу фактылары көбүрөөк катталган.

Үй-бүлөдө аялга карата көрсөтүлгөн психологиялык зомбулуктун кесепеттери катары аялдын өзүн-өзү жазалоосу, жектеши, сындашы, болгон окуяга өзүн күнөөлөп, өзүнүн МЕНинин образын бурмалап кабылдоосу, башка адамдар менен баарлашууда анын адекваттуу чектерин аныктай албоо, коркуу жана өзүн алсыз сезүү, көз карандылык синдрому, сүйүүгө болгон талаптын канааттанбагындыгын сезүү, өз кызыкчылыктарын унутуп, зомбулук көрсөткөн адамдын каалоолорун канааттандыруу, аны менен эмоциялык жакындыкка умтулуу, андан ажырап калуудан коркуу, сезимдер менен эмоцияларды тыюу, өзүнө-өзү ишенбегендиктен дүйнөнү коркунучтардын булагы катары кабылдоо жана эмоциялардын амбиваленттүүлүгү өңдүү негативдүү психологиялык абалдарды эсептөөгө болот. Мындан тышкары зомбулуктун кесепеттерине изилдөөчүлөр тарабынан өзүн-өзү чектөө, негативизм, өз позициясын билдирүүдөн баш тартуу, өзүн курмандыкка чалууга болгон каалоо, жакын мамиледе болууда сүйүү сезимин билдирүүдөн коркуу өңдүү абалдар киргизилип жүрөт. Айрыкча айыл жеринде жашаган аялдар арасында мындай кесепеттерге кабылгандардын саны көбүрөөк боло тургандыгы далилденген. Анткени айыл аймагында жашаган, үй-бүлөдөгү зомбулуктун ар кандай формаларына бир нече ирет кабылган аялдар түзүлгөн кырдаал үчүн өздөрүн күнөөлөө менен гана чектелбестен, зомбулукту алар өздөрүнүн “натуура жүрүм-туруму” үчүн алган жазасы катары да кабылдашат. Андыктан мындай аялдар өзүн-өзү изоляциялоого барууларынын ыктымалдуулугу жогору. А.М. Хасинанын пикиринде, мындай аялдарда зомбулук көрсөткөн эркекке болгон көз карандылык менен көз карандылыктан бошонууну каалоонун ортосунда токтобогон ички күрөш жүрөт да, зомбулуктун улам кайталанышы менен, мындай ички карама-каршылык күчөйт. Ал эми соңку психологиялык анализдердин жыйынтыктары улам кайталанган зомбулук эмоционалдык чөйрөнүн деформациялана тургандыгын көрсөттү [3,55]. Мындай жагдай оң ошону менен эле бирге терс дагы эмоциялардын пассивдешин шарттоо менен, зомбулуктан жабыр тарткан аялдар

зомбулук кылган эркектерден кетпей, тескерисинче, өзүнүн инсандыгын, өздүгүн зомбулук кылган эркектерге жасаган мамилесиз элестете албай калуусуна алып келиши мүмкүн.

Мындан тышкары үй-бүлөдөгү зомбулук посттравматикалык стресстик симптоматиканы жаралышын шарттайт. Соңку изилдөөөр көргөзгөндөй, мындай симптоматика физикалык жана психологиялык зомбулуктун факторлорунун айкалышып келишинде ачык байкалат.

Үй-бүлөдөгү зомбулуктун олуттуу залалы – анын саламаттыкка тийгизген терс таасири [1,5,6]. Атап айтканда, үй-бүлөдөгү зомбулуктан жабыр тарткандарда баш оору, астма, гастропатикалык симптомдор, бел оору, гинекологиялык дарттар өңдүү психосоматикалык симптомдор көбүрөөк байкалат. Мындай дарттардын келип чыгуусун туруктуу стресстик абал, чыр-чатакка алып келчү мамилелер шарттап, алар психотравматикалык кырдаал бүткөндөн кийин деле узак убакыт сактала турганды психологдор тарабынан белгиленет. Ошону менен эле бирге сөз болуп жаткан маселеде социопсихологиялык факторлор да олуттуу роль ойнойт. Айталы, бирөөнүн көзөмөлүндө узак убакыт жашап калган аялда өз алдынчалуулукка болгон умтулуу сезими мокоп, натыйжада ал өз тагдырын өзү чечүүгө, өз жашоосун өзү башкарууга болгон эркин жоготот. Жолдошунун чектен ашкан башкаруусу аялдын социалдык байланыштарынын жоголушуна алып келүүсү мүмкүн. Зомбулукка кабылган аялдын депрессиялык абалы толук кандуу эмгектенүү, башкалар менен байланыш-катыш түзүү процессине кайрадан аралашуусуна терс таасирин тийгизип, анда тынчсыздануу сезимин пайда кылат. Натыйжада, аялдагы эмгек көндүмдөрүнүн жана чыгармачыл потенциалдын деңгээли төмөндөйт. Андыктан зомбулукту башынан өткөргөн аялдардын көпчүлүгү эркектер менен эмоциялык жакын мамиледе болуудан, турмуш куруудан качышат. Анткени кийинки турмушу да мурункудай эле чыр-чатактар менен коштолушунан чочулашат.

Биздин иликтөөлөрүбүздөн алынган айрым тыянак-натыйжаларга таянсак, аялга карата жасалган психологиялык зомбулук айрым учурларда аялдын өзүнүн инсандык өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу келип чыгат. Зомбулукка кабылган аялдын социалдык-психологиялык өзгөчөлүктөрүн жалпылоо менен: бала чагында катаал турмуштук кырдаалдарды башынан өткөрүүсү; ата-энеси менен жашап жатканда өзүн курмандык катары кабылдоо тажырыйбасынын болушу; аялдын эркекке болгон психологиялык, эмоциялык көз карандылыгынын жогорку деңгээли; аялдын эркекке болгон экономикалык жактан көз карандылыгы; аялдын социалдык-экономикалык статустунун жогору эместиги; зомбулуктун курмандыгынын жабыр тартуусу агрессияны күчөтүүчү фактор катары; физикалык жактан кемчиликтер; сексуалдык активдүүлүктүн жетишсиздиги өңдүү бир катар типтүү жагдайлардын аныкталгандыгын белгилөө шарт.

3. Жубайлар ортосундагы мамилелердин өзгөчөлүктөрү аркылуу шартталган себептер. Үй-бүлөдөгү зомбулукка алып келген себептердин үчүнчү тобуна жубайлар ортосундагы мамилелердин өзгөчөлүктөрү да кирет. Жубайлар ортосундагы мамилелердин өзгөчөлүктөрүнүн жалпы анализи аркылуу үй-бүлөдөгү зомбулукка алып келген төмөндөгүдөй себептердин катары аныкталды:

- конфликтүүлүк жана үй-бүлөдө дайыма болуп турган чыр-чатактар;
- жубайлар ортосундагы мамиледеги вербалдык агрессия;
- үй-бүлөдө башкаруу позициясын ээлөө үчүн күрөш;
- үй-бүлөнүн социалдык-экономикалык статусунун төмөндүгү;
- жубайлар ортосундагы өз ара аркеттенүү менен мамиленин ийкемсиздиги.

Мындан тышкары үй-бүлөдө жубайлар ортосундагы карама-каршылыктар, пикир келишпестиктер көптөгөн стресстик кырдаалдарга (жумушсуздук, жакын туугандардан ажыроо, оор, бирок айлыгы аз жумуш, тааныш адамдардын душмандык кылуулары), ошондой эле алкогольдук ичимдиктерди ичүү, баңги заттарын колдонуу өңдүү зыяндуу адаттар жубайлар ортосундагы зомбулукка алып келген типтүү себептердин катарына кире тургандыгы аныкталды. Демек, жогоруда сөз олгон жагдайлардын баарын эске алуу менен, үй-бүлөдөгү зомбулуктун кандай гана формасы болбосун, анын келип чыгуусунун себептери зомбулук көрсөткөн адамдардын (эркектер), ошондой эле зомбулукка кабылган адамдардын (аялдар) өздүктөрүнө байланыштуу экендиги туурасындагы жыйынтыкка келүүгө болот [4].

Зомбулуктун курмандыгы болгон аялдар үчүн психологиялык жана экономикалык көз карандылыктар типтүү мүнөзгө ээ. Мындан тышкары өзүнүн күчүнө жана мүмкүнчүлүктөрүнө ишенбөө, өзүн таарынткан адамга жообун берип, каршылык көрсөтө албоо, бала чагында зомбулукка кабылуу (маселен, атасы үй-бүлөдө агрессор болсо) өңдүү факторлор да үй-бүлөдөгү зомбулукту пайда кылышы ыктымал. Ушул өңдүү бир катар факторлорду эске алуу менен,

биздин макалабызда ар кандай социалдык абалдагы, курактагы, ошондой эле жогорку денгээлде тынчсыздануу сезимине кабылган, депрессиялык абалга кабылуу мүмкүнчүлүгү жогору, субъективдүү көзөмөлдүн интерналдык локусу мүнөздүү аялдар зомбулукка кабыла тургандыгы иликтөөгө алынды. Демек, аялдарга карата болгон зомбулук ар кандай себептерден улам пайда болуп, ар кандай формага ээ болот. Жогоруда сөз болгондой, зомбулук өтө трагедиялуу кесепеттерге алып келүүсү ыктымал. Атап айтканда, анын денесине оор залакат келтирилиши, психологиялык, эмоциялык трамвага, психосоматикалык дартттарга жана социалдык изоляцияга кабылышы ыктымал. Ушул өңдүү негативдүү таасирлерден улам, аялдарда агрессия, тынчсыздануу өңдүү терс эмоциялар күч алып, алар депрессиялык абалга туштугушуп, натыйжада посттравматикалык стресстик симптоматиканы белгилери ачык билине баштайт.

Кризистик борборлордун адистери тарабынан үй-бүлөдөгү зомбулукка кабылган аялдарга жардам көрсөтүү процессине жолтоо болгон, кедергисин тийгизген типтүү жагдайлар жалпыланып, алардын ар бирине мүнөздөмөлөр берилген. Мындай тоскоолдуктардын катарына зомбулук көрсөткөн тараптын өч алуусунан коркуу; өзү кабылган окуядан уялуу, кемсинүү сезимдерине кабылышы, өзүн жазага татыктуу киши катары сезүү; зомбулук кылган кишини коргоп калуу аракетин; кырдаалды толук аңдай билбөө; мындай кырдаалда башка адамдын жардам бере албастыгына ишенүү ж.б.

Аялдарга карата жасалган зомбулук учурдагы жалпы эле адамзат коомчулугунун, анын ичинде биздин өлкөбүздүн да татаал, карама-каршылыктуу жана латенттүү көйгөйлөрүнүн катарында тураарын баса белгилөө зарыл.

Сөз болуп жаткан жагдайга байланыштуу россиялык психологдордун практикалык тажырыйбасына кайрыла турган болсок, аялдардын үй-бүлөдөгү зомбулукка кабылышы туурасында аялдардын уюмдарынын демилгеси менен 1990-жылдары гана айтылып, зомбулук көйгөйүнө арналган алгачкы макалалар жарыялана баштаган. Андан соң коомдук башталыштагы алгачкы ишеним телефондору, кризистик борборлор, ошондой эле үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыр тарткандар үчүн баш калкалоочу жайлар, түнөктөр иштей баштаган. Ошого карабастан аталган жылдары коом күнүмдүк турмуштагы зомбулукка баа берүүгө даяр эмес эле. Ал турсун, 1990-2000 жылдар аралыгында аялдар кабылган зомбулук, дегеле зомбулуктун башка ар кандай формалары россиялык эрекектер жана аялдар тарабынан нараазылыкты жаратууга арзыбаган көрүнүш, норма катары сыпатталган. Зомбулук менен күрөшүүдө кедерги болгон дагы бир жагдай катары жаңы илимий көз караш катары эсептелген виктимблеймингди эсептөөгө болот. Виктимблейминг – бул зомбулуктун көрсөтүлүшүнө агрессор эмес, тесерисинче, зомбулукка кабылган тарап күнөлүү деген позиция. Виктимблейминг өзгөчө зордуктоого кабылгандарга карата колдонулаары тенденциялуу мүнөзгө ээ. Б.а., зордукталган аялга провокациялык аракеттерди жасаган деп күнөө коюу кылмыштын бул түрүнүн өсүүсүн өбөлгө түзөөрү шексиз, анткени мында кылмыш жасаган адам акталып, тескерисинче, кылмыштын курмандыгы болгон адамга күнөө коюлат. Эгерде зордук-зомбулук жасаган адам коом мүчөлөрү тарабынан актала берсе, ал бир жасаган кылмышын кайталап жасай берет, андыктан виктимблейминг менен күрөшүү зомбулукту алдына алуу багытындагы маанилүү иш-чаралардын катарында турат. Сөз болуп жаткан жылдары физикалык зомбулуктун табиятын түшүндүрүүдө, зомбулуктун инстинктик негиздерине таянуу тенденциясы активдеше баштаган. Физикалык зомбулуктун инстинктик негиздери бир катар авторлор тарабынан изилдөөгө алынган.

Бул жаатта психоанализди (З. Фрейд), биоэтиканы (К. Лоренц) бөлүп көрсөтүүгө болот. Аталган проблема боюнча талаш-тартыштардын негизги жыйынтыктарын изилдөө аркылуу авторлордун жалпыланган позициясын келтирүүгө болот [7, 115-б.]. Бир түрдүн ичиндеги агрессиянын жалпы эволюциялык мааниси чектелген ресурска ээ болгон чөйрөнүн шартында репродукциянын ийгиликтүү болушунун бир жолу экендигинде жатат. Б.а., агрессия жыныстык тандалууну оптималдаштырып, башкаруу-бийликтик структураларды уюштуруу менен, биологиялык коомчулуктардагы иерархиянын түзүлүүсүн шарттайт. Андыктан агрессиянын биологиялык мааниси адам тарабынан жасалган агрессияда да болуп, бирок мында биологиялык маани символдор менен маанилерге баш ийген “адамдардын дүйнөсүнө” өтөт. Б.а., адам тарабынан тарабынан жасалган агрессиянын сапаты адам аң-сезиминин символикалык дүйнөсүндө пайда боло тургандыгы көпчүлүк учурларда азыркы психологияда четке кагылат. Негизинен, азыркы психология жаатында агрессиянын реактивдүү, кырдаалдык, импульсивдүү өңдүү түрлөрү изилдөөгө алынып жүрөт [2, 173-175-б.]. Бирок психология, социология өңдүү социалдык-гуманитардык илимий тармактардын өнүгүүсү менен, зордук-зомбулук көйгөйүн изилдөө өңүттөрү олуттуу өзгөрүүлөргө учурап жаткандыгын да белгилөө зарыл. Маселен,

социологиялык изилдөөлөрдүн жыйынтыктары көрсөткөндөй, [3, 77-б.] зомбулук көйгөйү боюнча сурамжылоого катышкандардын басымдуу көпчүлүгү (53,5%) кандай гана учур, шарт болбосун зомбулукка баруу мүмкүн эместигин айтышкан. Ошол эле учурда сурамжылоонун катышуучуларынын 16,2 % зомбулукка түртүүчү провокациялык аракеттерди аялдар өздөрү жасай тургандыктарын айтышса, респонденттердин 17,9 % эркектерди күнөөлөшөт. Ал эми 2,2 % катышуучулар бир жактуу жооп бере алышпай, сурамжылоого катышкандардын 5,4 % зомбулук кызганычтан улам да келип чыгаарын белгилешкен. Респонденттердин 1,8 % зомбулукту эркек кишинин өзүн-өзү ырастоонун бир ыкмасы катары сыпатташса, 0,2 % катышуучулар дин менен байланыштырып, “Мусулмандарда аял эркекке баш ийиш керек” деген көз карашты аргумент катары келтиришет. Ал эми “Эркек менен аялдын ортосунда өз ара түшүнүшүүнүн жоктугунан улам зомбулук келип чыгат” деген пикирди тутунгандар 2,8 % түзөт.

Зомбулук менен күрөшүүдө Россиянын тажырыйбасын өзгөчө белгилөө зарыл. Анткени кризистик борборлордо зомбулукка кабылып, жабыр тарткан аялдарга гана жардам көрсөтүлбөстөн, зомбулук кылган агрессор эркектер менен да иш алынып барылып, зомбулукту алдына алуу, болтурбоо чаралары көрүлөт. Мындай иш-аракеттер эркектердеги агрессиянын, тынсыздануунун деңгээлин мүмкүн болушунча төмөндөтүүгө, ошону менен эле бирге аларда зомбулуктун ар кандай формаларынан баш тартууга болгон туруктуу мотивацияны калыптандырууга багытталган.

Жыйынтыктап айтканда, үй-бүлөдөгү зомбулук, биринчи кезекте, социалдык көйгөй болгондуктан, аны кеңири масштабдагы, алдын алууга багытталган ар кандай иш-чараларды камтыган комплекстүү проблема катары карап, чечүү керектиги туурасындагы тыянакка келүүгө болот.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Руднев А.О. Медико-социальные аспекты насилия в отношении женщин в семье: распространенность, факторы риска и профилактика // Вестник Российского университета дружбы народов. - Москва 2015. — 32-38 с.
2. Ильина С.В. Эмоциональный опыт насилия и пограничная личностная организация при расстройствах личности. - Москва: МГУ им. Ломоносова, 2000. — 241 с.
3. Боголюбова О.Н. Субъективная картина будущего и дезадаптация у людей, переживших насилие в детстве. - Санкт-Петербург: СПбГУ, 2006. - с.93.
4. Кочеткова С. В. Опыт анализа насилия в семье // Социологические исследования. 1999. № 12. С. 114—117.
5. Кризисный центр — новые горизонты жизни // Информационно-ресурсный центр. URL: <http://infoirc.kz> (дата обращения: 15.03.2017).
6. Buntin T. International Encyclopedia of the Social and Behavioral Science. Second Edition, 2015; 685–688.
7. Swanson R., Battered women syndrome, - NY., 2006; 43.
8. Widom C.S. Czaja S. Child abuse and neglect and intimate partner violence victimization and perpetration: A prospective investigation Intimate Partner Violence // J Health Psychol. 2015. Vol. 11, Issue 1: 98 – 109.

Рецензент: Сулайманова А.И. – кандидат психологических наук, КРАО